

Bácska népességszámának és etnikai szerkezetének változásai a 20. században

S. KICOŠEV¹

A Kárpát-medencében elhelyezkedő Bácska² a szerbiai Vajdaság (Vojvodina) középső és ÉNy-i részsein, a Duna, a Tisza és a magyar államhatár közé eső területet foglalja el. A Duna Ny-on és D-en Baranyától, Szlavóniától és a Szerémségtől, K-en a Tisza a Bánságtól választja el.

Ezen tájegység területét a 20. sz. elejéig, ill. 1941–1944 között Bács–Bodrog vármegye alkotta Zombor megyeszékhellyel. A szerbiai fogalmak szerinti Bácska jelenlegi É-i határát az első világháborút követően a Magyarország és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (SzHSz) között megkötött Trianoni békeszerződés jelölte ki. A földrajzi tájként értelmezett Bácska területe 8729 km², ami a Vajdaság 39,2%-át, ill. Jugoszlávia területének 8,5%-át jelenti.

Bácska ősidők óta lakott területnek számít. Az eljegesedés és az interglaciálisok fázisai alatt élt paleolitikumi vadászok löszüledékben megőrzött tűzhelynyomai és egyéb kőkorszaki leletek mind erről tanúskodnak (ĐURICÍČ, J. 1989). A későbbi történelmi korok változásai is mélyrehatóak voltak, népek, kultúrák és államalakulatok váltották egymást ezen a területen. Mindennek ellenére Bácska mindig vonzó maradt a letelepedésre, amelynek okai termékeny földje, dús legelői, halban bővelkedő folyói és vadban gazdag vidékei voltak.

A bácskai népességet gyakran érintették a különféle nagy horderejű változások, mert a térség történelmében egymást követték a népesedési és gazdasági fejlődés, valamint a pangás és az elnéptelenedés periódusai. A gyakori népvándorlások, számos háború és járvány, államok keletkezése és eltűnése, határmódosítások, a különböző gazdasági folyamatok, az iparosodás és a városiasodás a népesség számát és összetételét illetően mélyreható változásokat eredményeztek.

Minden ilyen változás a földrajz fontos kutatási témájának számít, amelyet olykor megnehezítenek, ill. lehetetlenné is tesznek a népszámlálások ritka, rendszertelen, hiányos és megbízhatatlan adatai. E területen csak a múlt század második felében történt a modern népszámlálási statisztika létrejöttével változás. Részben ennek köszönhetően e tanulmány a bácskai népesség számbeli és etnikai–strukturális változásait elemzi 1900-tól az utolsó, 1991-ben megtartott népszámlálásig.

A Bácskában végzett népszámlálások jellemzői

A századforduló óta Bácskában összesen tizenegy alkalommal végeztek népszámlálást. Az 1900-as és az 1910. évi népszámlálást az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királyi Statisztikai Hivatala végezte. A két háború között az 1921-es és az 1931. évi

¹ Újvidéki Egyetem (Univerzitet u Novom Sadu), Földrajzi Intézet, Újvidék (Novi Sad), Jugoszlávia (Szerbia)

² Bácska magyar felfogás szerint – a régi Bács–Bodrog vármegye területének szinonimájaként – magában foglalja a mai magyarországi Baja, Jánoshalma és Bácsalmás környékét is (KOCŠIS K.).

népszámlálást a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Jugoszláv Királyság statisztikai szolgálata hajtotta végre. A második világháború alatt Bácska visszacsatolása után (1941) ismét Magyarország végzett népszámlálást. A háború utáni időszakban az 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 és 1991. évi népszámlálásokat a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, ill. a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság statisztikai szolgálata hajtotta végre.

Az etnikai hovatartozás megállapításánál a népszámlálások nem voltak következetesek. Általában csak a számbelileg jelentősebb nemzetiségi csoportok voltak külön kimutatva, míg a kisebbeket az „egyéb” kategóriába sorolták. Egyes esetekben azt a tényt sem szabad szem elől vesztenünk, hogy az etnikai összetétel meghatározásánál az adott ország statisztikai hivatalának asszimilációs törekvéseket tükröző eljárásai is kifejezésre jutottak. Egy-egy etnikum meghatározása sem volt egységes. Míg az 1900, 1910, 1921, 1931-es népszámlálás idején anyanyelvi és vallási alapon különböztettek meg egyes népcsoportokat, addig az 1945 utáni népszámlálások a lakosok nemzetiségi hovatartozásáról tett nyilatkozatait vették figyelembe.

Az 1900-as és 1910-es népszámlálás szerint akkoriban rendkívül csekély volt Bácskában a horvátok száma, míg a bunyevácok és sokácok (akik a későbbi népszámlálások idején főleg horvátnak vallották magukat) az „egyéb” kategóriában voltak feltüntetve. Az 1921. évi népszámlálás a szerbeket és a horvátokat összevont kategóriaként kezelte, így csak a lakosság vallási hovatartozása alapján lehet következtetni a szerbek és a horvátok számára. Az 1953-as népszámlálás a németekről, az 1961-es németekről és a ruszinokról nem szolgáltat adatokat.

Az általában tíz évenként megtartott népszámlálások további hiányossága, hogy adataik alapján nem határozható meg a lakosság lélekszáma és nemzetiségi összetétele közvetlenül olyan fontos történelmi események előtt és után, amelyeknek döntő szerepe volt a népesedés alakulásában. Ezért az 1957-ben a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala által Belgrádban megjelentetett, demográfiai régiók szerinti becsléseit használtam a lakosság számának és természetes szaporulatának elemzésénél. Ez a kiadvány a Bácskában két demográfiai régiót különböztet meg: Észak- és Dél-Bácskát. Az említett munkában a két körzet összesített adatai bizonyos időszakokra és évek szerint is adtak.

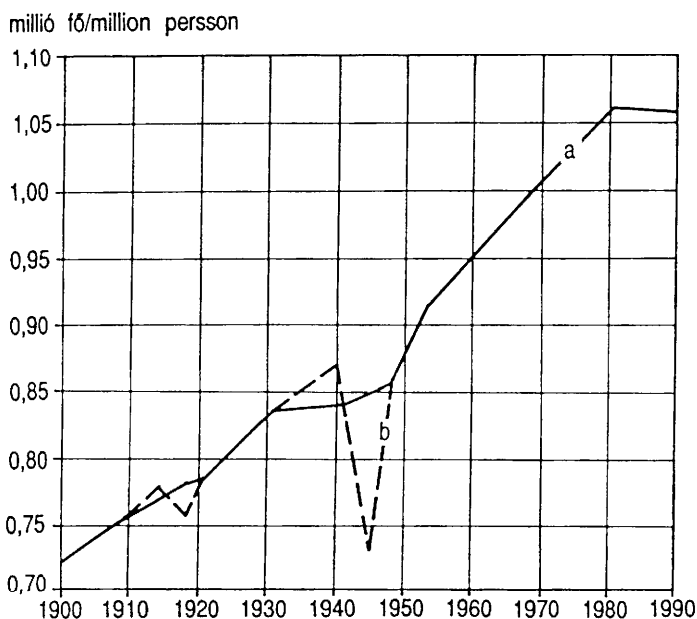
Bácska népességszámának változása

A népszámlálások eredményeit tekintve kitűnik, hogy Bácska népességszáma a 20. sz. folyamán állandóan növekedett (kivéve az utolsó tíz éves periódust). 1900-ban 669 483, 1991-ben pedig 1 007 319 lakosa volt Bácskának. 90 év alatt a terület népessége 337 836 fővel gyarapodott (33,5%-os növekedés), ami 3712 főnyi évi átlagos növekedésnek felel meg.

A térségben regisztrált népességnövekedés – néhány rövidebb időszaktól eltekintve – meglehetősen egyenletes volt (*1. táblázat, 1. ábra*).

1. táblázat. Bácska népességszámának változása
(1900–1991)

A népszámlálás éve	Lakosságszám	Index (előző év = 100%)
1900	669 483	100,0
1910	705 563	105,4
1921	735 117	104,2
1931	784 896	106,8
1941	789 705	100,6
1948	805 589	102,0
1953	859 843	106,7
1961	904 591	105,2
1971	960 001	106,1
1981	1 010 641	105,3
1991	1 007 319	99,7

1. ábra. Bácska népességszámának változása, 1900–1991 között. – a = hivatalos népszámlálási adatok alapján; b = becslések alapján

The change of the population number in Backa, 1900–1991. – a = according to official census data; b = estimated

A két népszámlálás közötti legnagyobb ütemű népességszám növekedés 1921 és 1931, valamint 1948–1953 között volt. A legkisebb mértékű gyarapodás 1931 és 1948 között volt tapasztalható. A 91 évet átfogó bázisindex (1991/1900) értéke 150,5 %, míg a tíz népszámlálás közötti időszakokra vonatkozó láncindexek átlagos értéke 104,2 %.

Bácska népesezési folyamata öt, egymástól eltérő sajátosságú időszakra (az első világháborúig terjedő, az első világháború alatti, a két háború közötti, a második világháború alatti, végül a második világháború utáni időszakra) osztható fel.

Az *első periódus* (1900–1914) időszakára két népszámlálás adatai állnak rendelkezésre, amelyek közül az 1900-as 669 483 lelket, az 1910-es 705 563 lakost regisztrált Bácskában. Ebben a népszámlálási dekádban a térség tényleges gyarapodása 36 080 fő volt, szemben a természetes szaporulat jóval nagyobb, 66 911 fős értékeivel (Zavod za statistiku... 1957). A természetes és a tényleges szaporulat közötti tetemes különbség 30 831 migrációs veszteséget jelez. Bácska 1910 és 1914 között természetes úton 26 795 új lakossal gyarapodott, amelynek következtében közvetlenül az első világháború kitörése előtt Bácska lakossága elérte a 727 000 főt. Ebben az időszakban a migrációs veszteség értéke jóval mérsékeltebb (kb. –5300 fő).

Bácska népességszáma tehát a századfordulótól az első világháborúig terjedő időszakban 669 483 főről 727 000 főre nőtt. Az átlagos tényleges növekedés (57 500 fő) a magas természetes szaporodásnak (93 706 fő) és az ugyancsak jelentős negatív migrációs szaldónak (kb. –36 500 fő) volt a következménye (Zavod za statistiku... 1957).

Természetesen az ilyen magas vándorlási veszteség nem csak Bácskára, hanem az egész országra jellemző volt. Az akkori Európában az Osztrák–Magyar Monarchia a kivándorlók számát tekintve a második helyet foglalta el Olaszország után. A főleg a tengeren túlra (különösen az USA-ba és Argentínába) irányuló tömeges kivándorlás okai az iparfejlődés és a piacgazdaság térhódításának sajátosságaiban keresendők. Az agrár-térségek túlnépesedésének mértéke jóval meghaladta a korabeli ipar és kereskedelem munkaerő felvevő kapacitását, ami nagy mezőgazdasági munkaerő felesleg kialakulásához vezetett. Bácskában ez a folyamat 1902 és 1907 között volt a legkisebb, de kisebb mértékben az első világháború kitöréséig megfigyelhető. Ennek a kivándorlási hullámnak az okai kizárólag gazdasági és társadalmi jellegűek voltak, hiszen az akkori államalkotó nemzetek is (főként a németek) tömegesen hagyták el Bácskát (RAKIĆ, L. 1981).

A *második periódusban* (1914–1918) Bácskában rohamosan visszaesett az élveszületések száma, amely az öt háborús év alatt (1914-et kivéve) természetes fogyást eredményezett. A természetes népmozgalom ilyen irányú alakulására a következő tényezők hatottak: a mozgósítás, amely szétválasztotta a házastársakat és megakadályozta a tervezett házasságkötéseket, ezáltal csökkentette a születések lehetőségét; a háborús pszichózis, valamint a tervezett gyermekek jövőjéért való aggodás. A háború rontott a gazdálkodás feltételein, a lakosság anyagi és egészségi állapotán is, ami mind a halandóság növekedését eredményezte (ČURČIĆ, S. 1979). A mortalitás különösen magas volt 1915-ben és 1918-ban. Amennyiben a migrációs mérleget megközelítőleg nullának tekintjük – vagyis hogy a Bácskát érintő be- és elvándorlás főként helyi jellegű és azonos mértékű volt – akkor a népesség számbeli alakulásában volt döntő szerepe a természetes népmozgalomnak. A természetes fogyás e periódusra vonatkozó értéke (–21 983 fő) következtében 1918 végére Bácska népességszáma feltehetően 705 000-re csökkent (Zavod za statistiku... 1957).

A *harmadik, két világháború közötti periódusban* az első (1921-es) népszámlálás Bácskában 735 117 lakost talált, ami 1918-hoz képest kb. 30 000 fős gyarapodást jelez. Ez a rövid három év a mélyreható változások időszaka Bácska népességi viszonyaiban. Az első világháború végével és az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásával Bácska területe az újonnan létrejött Szerb–Horvát–Szlovén (SzHSz) Királyság része lett. Északi határa azonban csak a Magyarország és az SzHSz Királyság között megkötött trianoni békével (1920. június) lett véglegesen kijelölve (MITROVIĆ, A. 1975). Az addig eltelt idő alatt a demarkációs vonalon keresztül élénk volt a népességmozgás. Főként a magyarok (kisebb számban németek és szlovákok) települtek át az akkor alakuló nem-

zetállamaikba. Ugyanakkor Bácskában szerbek és más délszlávok települtek be Magyarországról, az SzHSz Királyság más részeiből, de főként Szerbiából. E népmozgások mértékéről alig van adat. Erről a rövid, de igen fontos időszakról alig vannak népmozgalmi adataink, viszont a 15 500 személyt kitevő természetes szaporulatot rögzítő statisztikák alapján arra következtetünk, hogy ez a nagymértékű migráció Bácskában pozitív mérleggel (+ 14 500) zárult.

49 779 fő volt Bácska népességszám növekedése 1921–1931 között, amelynek eredményeként az 1931. évi népszámlálás 784 896 lakost regisztrált. Ezt a periódust a népszaporulat gyors csökkenése jellemezte, és ez a tendencia egészen a második világháború kezdetéig megmaradt. Természetes úton a népesség száma 31 933 fővel gyarapodott, ami az ebben a dekádban megvalósult tényleges szaporodástól lényegesen elmaradt. A fennmaradó 17 846 fő a betelepítéssel összefüggő migrációs többletnek volt köszönhető. Ebben az időszakban gyorsította fel a délszláv (túlnyomó részt szerb) népesség betelepítését az SzHSz Királyságba. A folyamat egészen 1936-ig tartott, amelynek eredményeként Bácska népessége 29 465 új lakossal gyarapodott (GAČEŠA, N. 1968).

1931. és 1940 között a népességszám természetes úton 33 775 fővel gyarapodott. A kivándorlási többlet viszont tíz év alatt 1400 főre csökkent (820 000 bácskai lakost feltételezve 1940-ben). A csaknem kiegyenlített migrációs szaldó a nagymértékű be- és kivándorlás eredménye volt. A kivándorlást főként az agrártúlnépesedés motiválta, de szerepet játszottak benne nemzeti–politikai motívumok is. A kivándorlók 90%-a Európán kívüli országokba (főleg az USA-ba, Argentínába, Kanadába) távozott. Az európai államok közül Franciaország és Németország, valamint Belgium voltak a legvonzóbb úticélok. Viszont adataink szerint ebből az emigráns hullámból minden harmadik kivándorló visszatért Bácskába (BUKUROV, B. 1976).

A *negyedik periódus* (1941–1945) megegyezik a második világháborúnak a térséget érintő időtartamával. A bácskai népesség számbeli változásának folyamatos követésében ez a periódus jelenti a legnagyobb nehézséget, mert a természetes szaporulatról nincsenek adatok, mégis biztosan állíthatjuk, hogy mindegyik háborús év természetes szaporulata negatív volt (bár nem nagy mértékű). Bácska Magyarországhoz való visszacsatolása után a magyar hatóságok 24 000 olyan személyt, akiknek legtöbbször két háború közötti telepes volt, rögtön kitelepítettek vagy internáltak. A helyükre főként bukovinai magyarokat költöztettek (19 710 főt) (MIRNIČ, J. 1963). Feltételezhető, hogy a Jugoszláv Királyság elmenekült adminisztrációját megfelelő számú magyar hatósági hivatalnok váltotta fel. Bizonyos adatok 3500 meggyilkolt személyről beszélnek Bácska magyar visszacsatolásának időszaka alatt (Saopštenje... 1946). (Ehhez bizonyos fogságban lévő jugoszláv tiszt és közkatona számát is hozzá kell adni.) A fenti változásokat az 1941-es magyar népszámlálás is tükrözte, amely Bácskában 779 528 lakost talált. A következő években (1942, 1943 és 1944) a bácskai lakosság kis mértékben, de tovább fogyott. Az 1944-es háborús év nagymérvű változást hozott a népesség számának alakulásában, mert az ősz folyamán Bácska ismét Jugoszláviához kerül, amelyet a németek (kb. 100 000 fő) és a magyarok tömeges elmenekülése előzött meg. A háború áldozatainak számát is igen nehéz megállapítani. A bácskai polgári áldozatok száma 17 444 (Saopštenje... 1946), a katonáké 13 300 főre tehető. Ez utóbbiakból német 8000, magyar 1000, egyéb (magyarokkal vagy németekkel együttműködő vagy erőszakosan mozgósított) személy 1300 és kb. 3000 volt a Népfelzabardító Mozgalom tagja (ZERJAVIĆ, V. 1989). Mindezek alapján a háború végén (1945) becsléseink szerint Bácskában mindössze 680 000 lakos élhetett.

Az *utolsó, ötödik periódus* a háború végétől (1945) az utolsó népszámlálásig (1991) tart. Az első népszámlálásig (1948) a népesség száma rohamosan emelkedett és 1948-ra elérte a 805 589 főt. A tényleges szaporodásban a természetes szaporulatnak (16 037 fő) a vándorlási többletnek képest sokkal kisebb szerep jutott. Az új agrárreform keretében lezajlott hatalmas méretű népesség betelepítés a hegyvidéki és háború sújtotta területekről a sík vidékekre (Vajdaság és Szlavónia) és főként a kitelepített németesség elkobzott birtokaira való költözést jelentette. Ez a tervszerű kolonizáció a háború végével vette kezdetét és 1948-ig tartott (GAČEŠA, N. 1984). Összességében Bácskába 21 543 háztartás (126 323 családtaggal) lett telepítve (Arhiv Vojvodine...). A legtöbb – többnyire szerb, kisebb részt horvát – telepes Horvátországból, Bosznia–Hercegovinából, Crna Gorából (Montenegro) és Szerbiából származott.

Az 1948–1953 közötti időszakban a népesség száma 859 843-ra nőtt, ami 54 254 fős tényleges szaporodást eredményezett. Ez utóbbiból 45 788 fő jutott a természetes szaporodásra, 8466 fő a migrációs többletre. Ezt az időszakot újabb betelepülések is jellemezték, ugyanazon térségekből, mint amelyek a korábbi tervszerű kolonizáció bázisai is voltak, de ennek a folyamatnak már nem volt tervszerű jellege. A telepesek közül többen visszaköltöztek szülőföldjükre, főleg olyanok, akiknek nem sikerült beilleszkedniük az új környezetbe (ĐURĐEV, B. 1986).

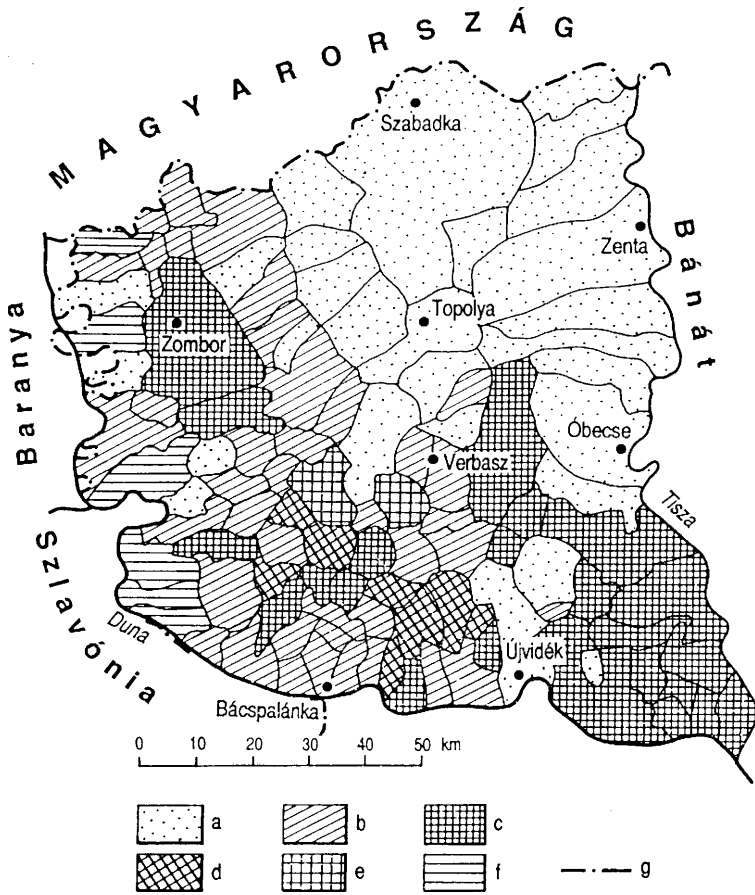
A következő periódusban (1954–1961) a vizsgált terület népessége 44 748 fővel gyarapodott, ílymódon 904 591 főre nőtt. A migrációs mérleg ebben az időközben is pozitív volt, a bevándorlás pedig mindinkább a gazdasági tényezőktől válik függővé. A jugoszláv gazdaság jobbra még mindig agrár jellegű volt, emiatt a Bácska mint az egyik legfejlettebb térség, nagy vonzást gyakorolt a betelepülőkre.

Bácska népessége 1981-ben már meghaladta az egy millió főt, amely az 1971–1981 közötti 50 640 fős tényleges szaporodás eredménye volt. Az utolsó előtti népszámlálási évtized végén a lakosság természetes szaporulatának kifejezett csökkenése állt be a születésszám visszaesése miatt. A népesség számának növekedése az 1970-es években már főként nagyvárosi központoknak (elsősorban Újvidéknek és Szabadkának) volt köszönhető, amelyek iparukkal az odaköltözők ezreit vonzották. Ezek a migránsok azonban már a Bánátból és a Szerémségből származtak, nem pedig Jugoszlávia tagköztársaságaiból. A Vajdaság ebben az időszakban negatív migrációs mérleggel rendelkezett a többi jugoszláv tagköztársasággal és tartománnyal szemben.

1981–1991 között népszámlálások közötti években a növekvő természetes fogyás és a csökkenő születésszám eredményeként Bácska népességszáma már ténylegesen csökkenni kezdett. Az 1990-es években e folyamat felerősödésével kell számolni, amin csak a hajdani Jugoszlávia háborús térségeiből érkező menekült népesség tömeges beköltözése változtathat.

A bácskai népesség nemzetiségi megoszlásának változásai

Bácska területén sok nép vándorolt keresztül a korai középkorban, azonban e tájon egyedül csak a – hunok, gótok, alánok, szarmaták, gepidák, frankok, avarok és szlávok után érkező – magyaroknak sikerült hosszabb életű államot alapítaniuk. Bácskában egészen a török hódoltságig a magyar etnikum dominált. A törökök Bácskát 1542-ben foglalják el végérvényesen, miután az a háborús pusztítások következtében elnéptelene-

2. ábra. Bácska anyanyelvi térképe 1900-ban. – a = magyarok; b = németek; c = szerbek; d = szlovákok; e = ruszinok; f = egyéb etnikumok (sokácok, bunyevácok stb.); g = államhatár 1920–1941 között, ill. 1944 után
 Mother tongue map of Backa in 1900. – a = Hungarians; b = Germans; c = Serbs; d = Slovaks; e = Ruthens; f = other ethnic groups; g = state border, 1920–1941 and after 1944

dett. A török hódoltságot megelőzően a magyarság legnagyobb része Magyarország É-i részeibe menekült, míg a helyben maradó kisebbséget a törökök leölték vagy rabságba hurcolták. A hódoltság alatt a törökök délszlávokkal, főleg szerbekkel telepítették be Bácskát.

Az 1683-tól 1699-ig váltakozó sikerrel folyó felszabadító háború ugyancsak hozzájárult Bácska elnéptelenedéséhez. A karlócai béke időpontjára (1699) vonatkozó becslések Bácska népességét 25 000-től (MESARÓŠ, Š. 1981) 104 569-ig (ĐURIČIĆ, J. 1989) terjedő lélekszámban állapítják meg. A lakosságot ekkor főleg szerbek és bunyevácok alkották.

Bácska visszaszerzése után nemsokkal az elfoglalt területek betelepítési terve is megszületett Bécsben. A telepítés szempontjai részben katonaiak és politikaiak (a határ-

vidék kiépítése), részben merkantilista gazdasági jellegűek voltak. Ez utóbbi esetben az adófizető népesség számának és a kiürült kincstár jövedelmének növelésére kell gondolni. Az új telepések kiválasztásakor már nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a betelepítettek mesterségbeli tudásának, ill. földműves voltuknak, mint katonai ismereteiknek. A 18. és 19. sz. folyamán elsősorban németek, később részben magyarok, szlovákok, ruszinok szervezett betelepítése folyt az állam, ill. egyes földbirtokosok részéről. A már egyébként is nagy tömegben itt élő, főleg határőr és pásztor szerbek nem voltak alkalmasak a gazdaság fellendítésére, emiatt nem is lettek tömegesen telepítve, hanem jobbra szervezetenül, szerbiai menekültként vándoroltak be a térségbe.

Ezek a hatalmas népmozgások alakították ki Bácska 19. sz. végi etnikai térszerkezetét, amelynek a 20. sz.-ban végbement változásait a továbbiakban a nagyobb etnikumok szerint is bemutatjuk (2. ábra).

A szerbek csak e század közepétől (1953) alkotják Bácska legnépesebb etnikai csoportját. A bácskai népességen belüli arányuk 18,8%-ról (1941) 1991-re 45,6%-ra nőtt. A népszámlálások adatai szerint a szerbek abszolút száma és aránya az adott időszak alatt folyamatosan növekedett, kivéve az utolsó előtti népszámlálási dekádöt.

1900 és 1910 között a bácskai szerbek száma az összlakossághoz hasonlóan növekedett, de arányuk 0,26%-kal csökkent (2. táblázat). Annak ellenére, hogy az etnikai csoportok szerinti természetes szaporulatról nincsenek adataink, meglehetősen biztonnával feltételezhetjük, hogy ezek az értékek eléggé kiegyenlítődtek voltak. Így kézen fekvő az a következtetés, hogy a szerbek viszonylag kisebb mértékben vettek részt az Európán kívüli államokba történő migrációban, ami éppen ebben az időszakban volt tömeges.

1910-től 1921-ig a szerbeknek nem csak abszolút száma, hanem aránya is jelentősen (3,0%-kal) növekedett, legfőképpen tömeges balkáni beköltözésük, ill. a magyarok tömeges elmenekülése, repatriálása és kivándorlása miatt.

A korábbihoz hasonló mértékben gyarapodott a szerb népesség a következő tíz éves periódusban is. Részarányuk 1931-re 26,0%-ra emelkedett, amivel meghaladják a térségben élő németek arányát és számbelileg Bácska második legnépesebb etnikumává lépnek elő, mindjárt a magyarokat követve. Ez a folyamat a szerb lakosság betelepülésének, de a természetes szaporulatnak is köszönhető.

A két világháború közti kolonizáció összesen 29 465 főt érintett, akiknek túlnyomó többsége szerb volt (GAČEŠA, N. 1969). Közvetlenül a második világháború előtti időről nincsenek pontos adataink, de az 1941-re vonatkozó becslések a szerbség számát kb. 225 000-re teszik (MIRNIĆ, J. 1963). Bácska Magyarországhoz való visszacsatolása után közvetlenül 14 000 szerb, főként háború között ide érkező telepest telepítettek ki és kb. 11 000 személyt internáltak (MIRNIĆ, J. 1967). Ennek következtében az 1941. évi népszámlálás mindössze 147 786 szerbet regisztrált (3. ábra). A második világháború alatt megölt szerbek számáról pontos adatok nincsenek, de a becslések nem tudnak 25 000-nél nagyobb számról (ŽERJAVIĆ, V. 1989).

2. táblázat. Bácska népességszámának és etnikai struktúrájának változása (1900–1991)

Népszámlálás éve	Össznépesség	Szerbek	Magyarok	Németek	Horvátok	Szlovákok	Ruszinok	Egyéb
1900 ¹	669483	138587	269965	166023	799	29943	10055	56233
	100,00	20,63	40,20	24,72	0,12	4,46	1,50	8,37
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1910 ²	705563	144241	300263	161760	1206	30052	10754	59999
	100,00	20,37	42,39	22,84	0,17	4,24	1,52	8,47
	105,39	104,08	111,22	97,43	150,94	100,36	106,95	106,70
1921	735117	172842 ³	260998	173796	73756 ³	30993 ⁴	11039	11693
	100,00	23,51	35,51	23,64	10,03	4,22	1,50	1,59
	104,19	119,83	86,92	107,44	6115,75	103,13	102,65	19,49
1931	784896	203896 ³	269143	173058	81916 ³	32178 ⁵	13056 ⁵	11649
	100,00	25,98	34,29	22,05	10,44	4,10	1,66	1,48
	106,77	117,97	103,12	99,58	111,06	103,82	118,27	99,62
1941	789705	148693	372706	157500	6497	30068	13306	60935
	100,00	18,83	47,20	19,94	0,82	3,81	1,68	1,48
	100,61	72,92	138,48	91,01	7,93	93,44	101,91	523,09
1948	805589	302478	307307	10633	88300	35913	17629	43329
	100,00	37,55	38,15	1,32	10,96	4,46	2,19	5,37
	102,01	203,42	82,45	6,75	1359,09	119,44	132,49	71,11
1953	859843	332069	312932	9113 ⁵	89347	36612	17146	62624
	100,00	38,62	36,39	1,06	10,39	4,26	1,99	7,29
	106,73	109,78	101,83	85,70	101,19	101,95	97,26	144,53
1961	904591	377945	319707	6059 ⁵	96098	37245	18346 ⁵	49191
	100,00	41,78	35,34	0,67	10,62	4,12	2,03	5,44
	105,20	113,82	102,17	66,49	107,56	101,73	107,00	78,55
1971	960001	413898	311379	3826	92207	36560	16580	85551
	100,00	43,11	32,44	0,40	9,60	3,81	1,73	8,91
	106,13	109,51	97,40	63,15	95,95	98,16	90,37	173,92
1981	1010641	433131	287522	2060	70860	34997	16132	165939
	100,00	42,86	28,45	0,20	7,01	3,46	1,60	16,42
	105,27	104,65	92,34	53,84	76,85	95,72	97,30	193,97
1991	1007319	459376	257542	2059	42788	31901	14801	198853
	100,00	45,60	25,57	0,20	4,25	3,17	1,47	19,74
	99,67	106,06	89,57	99,90	60,38	91,15	91,75	119,83

Megjegyzés: Minden népszámlálásnál az első sor a lélekszám, a második a részarány, a harmadik pedig a lánccindex.

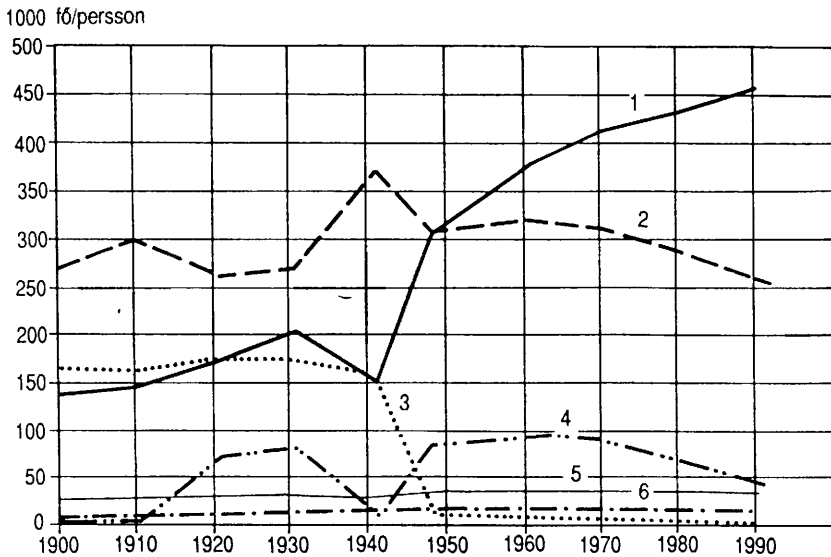
¹ Az etnikai struktúra 2122 katonai személyt is felölel.

² Az etnikai struktúra 2712 katonai személyt is felölel.

³ Becsült érték, a szerbek és horvátok az összeírásban együtt vannak feltüntetve.

⁴ Becsült érték, a csehek és a szlovákok az összeírásban együtt vannak feltüntetve.

⁵ Becsült érték, nincsenek adatok.

3. ábra. A főbb etnikumok létszámváltozása a Bácskában 1900–1991 között. 1 = szerbek; 2 = magyarok; 3 = németek; 4 = horvátok; 5 = szlovákok; 6 = ruszinok

Change in population number of main ethnic groups in Backa, 1900–1991. – 1 = Serbs; 2 = Hungarians; 3 = Germans; 4 = Croats; 5 = Slovaks; 6 = Ruthens

Az 1948. évi első, háború utáni népszámlálás 302 478 bácskai szerbet rögzített. Ebben a században az 1941. és 1948. évi népszámlálások közötti időszakban volt a legnagyobb mértékű a szerbek abszolút számának és arányának növekedése aminek következtében a szerbek Bácska lakosságának 37,6%-át tették ki. Ez a hatalmas növekedés túlnyomórészt a telepítés eredménye volt, mert a 126 326 betelepült személy többsége szerb volt (Arhiv Vojvodine...). Az szerbek össznépeségen belüli arányának tetemes, 11,6%-os növekedése a német lakosság kitelepítésének is köszönhető volt.

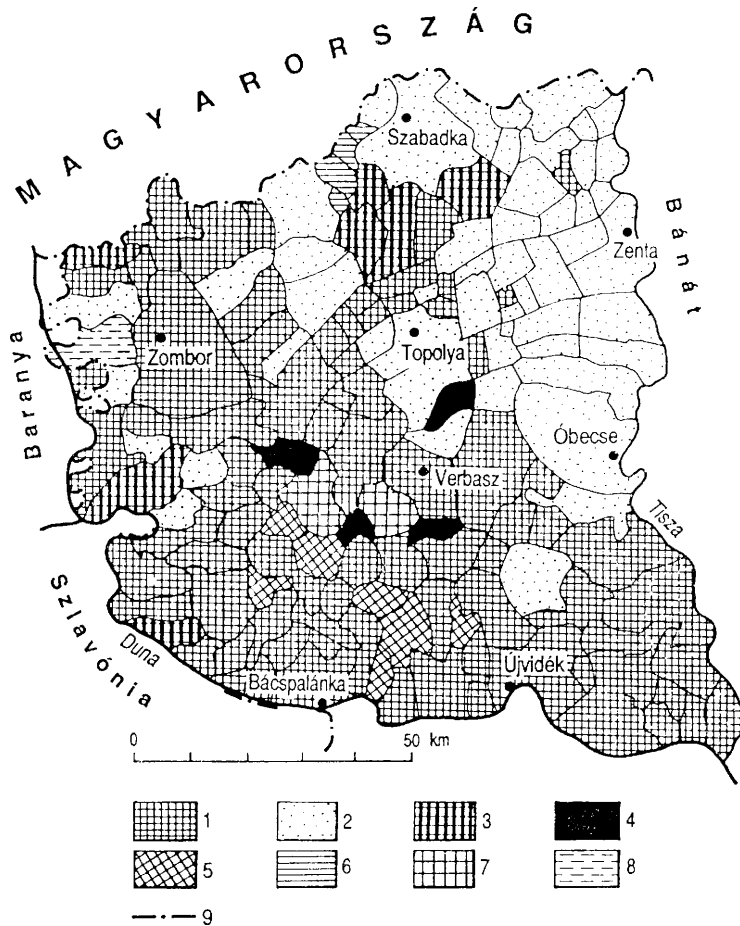
A következő (1953-as) népszámlálás a szerbeket első ízben e században már Bácska legnagyobb lélekszámú etnikumaként jegyzi, habár részarányuk mindössze 1,0%-kal nőtt. Ebben az időszakban a szerbség relatív gyarapodása valamivel nagyobb mint az összlakosságé, ami bizonyítja, hogy a telepesek körében nem volt olyan mértékű visszavándorlás, mint amilyen a Bánátban jelentkezett.

Az 1961-es népszámlálás a szerbek újabb nagyobb arányú számbeli gyarapodását jelezte, amelynek eredményeként a szerbek elérték a 41,8%-os részarányt. Ez főleg a szerb lakosság nem tervszerű bevándorlásának valamint a természetes szaporulatának volt a következménye. Az 1971. évi népszámlálás számuk valamivel kisebb mértékű növekedéséről számol be, ami még mindig nagyobb arányú volt, mint az összlakosságé.

Az 1981-es népszámlálás a szerb népesség további növekedését jegyzi, de 1945 óta első ízben arányuk némileg (0,2%-kal) csökkent. Ennek okait a természetes szaporulat csökkenésében kell keresnünk, valamint abban, hogy az eddig a főként szerbek betelepülését jelen tő pozitív migrációs mérleg negatívvá vált. A szerbek egy része „jugoszlávnak vallotta magát (KICOŠEV, S. 1990), ami a szerbség aránybeli fogyásának egyik fő oka. Ennek ellenére az 1991. évi népszámlálás a szerbek jelentős gyarapodását rögzítette.

Ennek egyik oka a valamikori Jugoszláviában uralkodó új politikai helyzet, amely a nemzeti homogenizációhoz, a magukat szerbnek vallók számbeli növekedéséhez vezetett, a másik pedig az, hogy a háború kitörése óta számos szerb menekült érkezett Bácskába Boszniából és Horvátországból.

Az 1981-es népszámlálás szerint 72 település (Bácska településeinek 43,9%-a) számított szerb abszolút és 9 (a települések 5,5%-a) relatív szerb többségűnek. Az 1991-es népszámlálás idejére a szerbek már 74 településben (az összes település 45,1%-ában) voltak abszolút, 8-ban (4,9%) relatív többségben (4. ábra). Meggyesen a szerbek és a magyarok száma azonos volt.

4. ábra. Bácska etnikai térképe 1991-ben. – 1 = szerbek; 2 = magyarok; 3 = horvátok; 4 = crnogoraiak; 5 = szlovákok; 6 = bunjevácok; 7 = ruszinok; 8 = „jugoszlávok”; 9 = jelenlegi (1995) államhatár

Ethnic map of Backa in 1991. – 1 = Serbs; 2 = Hungarians; 3 = Croats; 4 = Montenegrins; 5 = Slovaks; 6 = Bunjevacs; 7 = Ruthens; 8 = ‘Yugoslavs’; 9 = state border (1995)

A magyarok egészen az 1953. évi népszámlálásig Bácska legnagyobb etnikai csoportját alkották. Részarányuk Bácska népességén belül 47,2%-ról (1941) 25,6%-ra (1991) csökkent. A bácskai magyarság lélekszáma az 1961-es népszámlálás idején volt a legnagyobb.

A magyarság száma és aránya a Bácskában 1900-tól 1910-ig jelentősen gyarapodott, ami inkább a pozitív migrációs mérleg, mintsem a természetes szaporulat következménye volt, az 1921-es népszámlálás viszont már abszolút számuk és arányuk rohamos csökkenését jegyezte. Ennek fő okai az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását és Bácskának az SzHSz Királysághoz való csatolását követő politikai események voltak, ami a magyarok tömeges elköltözéséhez vezetett. A létszámcsökkenésben csak kisebb szerep jut a magyarok negatív természetes szaporulatának és az első világháború emberveszteségeinek.

Az 1921. évi népszámlálást követő tíz évben a bácskai magyarság száma kis mértékben növekedett, de részarányuk tovább csökkent. Ez a magyarok Bácskából való további kivándorlásáról tanúskodik, bár ennek mértéke nem volt akkora, mint az első világháborút követően.

Adataink szerint 1920 és 1930 között 15 074 magyar távozott a Vajdaságból (MESAROS, Š. 1989).

1931 és 1941 között a kivándorlás némileg lelassult, amelynek eredményeként a magyarok számát a második világháború kitörését megelőzően 280 000-re becsülhetjük. Az 1941. évi magyar népszámlálás azonban már 372 706 magyart írt össze a területen.

Bácska visszacsatolása után a magyar hatóságok a kitoloncolt szerb telepések helyére magyarokat telepítettek be, legtöbbjüket Bukovinából. Az első háborús év alatt 3806 bukovinai magyar (15 593 fő), 481 vitéz (2325 fő), 408 boszniai magyar (Breko és Bijeljina környékéről, 1631 fő) és 56 moldvai magyar (161 fő) család, összesen 19 710 személy lett betelepítve (MIRNIĆ, J. 1963). Közvetlenül Bácska jugoszláv visszafoglalása előtt, 1944 októberben ezek a telepések zömében Nyugat-Magyarországra távoztak.

Az 1948-as népszámlálás a magyarság jelentős szám- és részaránybeli növekedését jegyezte. Ezek a mutatók kizárják a háborút követő nagyobb arányú magyar elvándorlást és jól mutatják e népcsoport csekély háborús veszteségeit. A becslések szerint Bácska területén kb. 1000 honvéd esett el és a hadműveletek idején a polgári lakosság veszteségei sem voltak jelentősek (ŽERJAVIĆ, V. 1989). E növekedéshez hozzájárult mintegy 7000 német is, kik magukat magyarnak vallották (ŽERJAVIĆ, V. 1989), az első háború utáni népszámláláskor.

A következő (1953. évi) népszámlálás a magyarok további gyarapodását jelezte, de már csökkenő részarány mellett. Az 1961. évi népszámlálás idején érte el a bácskai magyarság legnagyobb abszolút számát, ami a viszonylag még magas természetes szaporulat eredménye volt. 1971-ben (csakúgy mint 1981-ben és 1991-ben) a statisztika már a magyarság lélekszámának és részarányának folyamatos csökkenéséről tájékoztat, ami a torzuló biológiai struktúrájának, a születésszám csökkenésének, valamint az állandósult negatív migrációs szaldónak – a külföldön való munkavállalásnak – volt a

következménye. A magyarok számbeli fogyásához az is hozzájárult, hogy mintegy 9200 magyar nemzetiségű polgár az 1981. évi népszámláláskor magát „jugoszláv”-nak vallotta (KICOŠEV, S. 1990).

Az 1981-es népszámlálás szerint 53 település (Bácska településeinek 32,3%-a) számított abszolút magyar etnikai többségűnek. Érdekességként megemlíthető, hogy ekkor Kavilló és Kishomok volt az a két színmagyar település, amelyek egyúttal az egész Vajdaság etnikailag egyedüli tiszta települései voltak. 1991-re az abszolút magyar etnikai többségű települések száma 54-re (az összes település 32,9%-a) nőtt, míg kettőben a magyarok relatív többséget képviseltek. Meggyesen a magyarok és szerbek száma megegyező volt.

A németek ma Bácskában elenyésző számú etnikumnak számítanak, de a 20. sz. folyamán a második, ill. a harmadik nagyobb etnikumot képviselték. Az összlakosságon belüli arányukat tekintve a maximumot (24,7%-ot) 1900-ban, a minimumot (0,2%) pedig 1991-ben érték el. Számuk a vizsgált időszak alatt csak egyszer (1910 és 1921 között) emelkedett, legnagyobb abszolút számukat pedig az 1921. évi népszámlálás regisztrálta.

A németek részaránya 1900-tól 1910-ig enyhén csökkent, ami elsősorban az Amerikába való tömeges kivándorlás következménye volt. Ebben az összes bácskai etnikum közül leginkább a németek vettek részt. Az 1921. évi népszámlálás a németek jelentősebb számbeli gyarodását regisztrálta, ami arról tanúskodik, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és az SzHSz Királyság megalakulása körükben nem idézett elő nagyobb kivándorlást. A következő népszámlálás (1931) a németiség érezhető számbeli fogyását jegyzi. Ez azt mutatja, hogy az első háború utáni évtizedben a németek kivándorlása újból felerősödött, de ekkor már Amerikán kívül az anyaországba is irányult.

A második világháború kitörése előtt a németek száma 174 000 főre volt becsülhető (ĐURĐEV, B. 1986). Ennek ellenére az 1941-es magyar népszámlálás mindössze 157 500 németet talált Bácskában. A második világháború alatt 37 500 bácskai német volt SS-önkéntes és a bácskai németiség 19%-a szolgált egész Európában és Afrikában a német hadseregben. A bácskai németek több SS-önkéntest adtak, mint a mai Magyarországon az akkor háromszor több német lakosságával (MIRNIĆ, J. 1974).

A háború vége előtt, 1944 októberében a bácskai németiségből alakult a 31. SS Grenadier Hadosztály (ismertebb nevén a Bácskai Hadosztály), amely az apatini hídfőért folytatott és a kiskőszegi csatában vett részt (MIRNIĆ, J. 1974). A háborúban való nagymértékű részvételük érthetővé teszi jelentős veszteségeiket is. Bácska felszabadításának napjaiban, 1944 őszén kb. 100 000 német szolgált a hadseregben, vagy Nyugat-Magyarországra volt evakuálva (kb. 60–70 000 fő). A térségben a becslések szerint csak 70 000 német maradt, főleg nők és gyermekek (MIRNIĆ, J. 1974). Feltételezések szerint a háború alatt különböző európai harcterekeken 11 000 bácskai német vesztette életét, majdnem kizárólag mint katona (ZERJAVIĆ, V. 1989).

A második világháború utáni népszámlálás hatalmas számbeli és részaránybeli fogyást jegyez Bácska német lakosságánál, amelynek eredményeként megszűnt Bácska etnikai összetételében játszott további számottevő szerepük. (Ámbár e népszámlálás végzése közben a németek egy része internáló táborokban volt, az összeírás őket nem

vette figyelembe és később ezek a németek lettek kitelepítve Németországba, míg 5000-et a Szovjetunióba hurcoltak.) A feltételezések szerint 1948-ban mintegy 10000, nem internált német származású vagy magyarnak (7000) vagy szerbnek (3000) vallotta magát (ŽERJAVIĆ, V. 1989). Az 1953. és az 1961. évi népszámlálások nem mutatták ki külön a németeket, hanem az „egyéb” kategóriába sorolták őket. A későbbi, 1971-es, 1981-es és 1991-es népszámlálások már csak szimbolikus számukat jegyezték, mert a megmaradt németek legnagyobb része kivándorolt az anyaországba.

A horvátok alkotják a háború utáni Bácska harmadik legnagyobb lélekszámú nemzetiségét. Részarányuk a 0,12%-os (1900) és a 10,6%-os (1961) szélsőértékek között mozgott. A horvátok lélekszáma 1900 és 1961 között folyamatosan emelkedett, amikor elérték maximális számukat és részarányukat.

A horvátok 1900-tól az első világháború végéig a népszámlálások tükrében igen kis bácskai etnikumnak számítottak. Abban az időben a későbbi horvátok még bunyevácoknak és sokácoknak vallották magukat. A magyar statisztika a bunyevácokat és sokácokat táblázataiban akkor még külön nem mutatta ki, hanem az „egyéb” népcsoportokhoz sorolta. Az 1900. és az 1910. évi népszámlálásokat vizsgálva láthatjuk, hogy Bácska É-i és ÉNy-i területein elég sok település volt „egyéb” abszolút etnikai többségű. E települések neve mellett fel volt tüntetve, hogy azok bunyevác, sokác vagy dalmát népségűek-e. Az 1900-as népszámlálásból való az az adat, amely ugyancsak mint megjegyzés, arról vallott, hogy Szabadkán 29 430 bunyevác élt. Mindez azt mutatja, hogy a bunyevácok és a sokácok száma az első világháborút megelőzően meglehetősen nagy (70 000 körüli) lehetett. (Bunyevácoknak tekinthetjük a bácskai katolikus, ikav-lexikájú délszláv lakosságot, amely a török hódoltság végén Dalmáciából és Bosznia és Hercegovina Ny-i területeiről vándorolt ide) (SEKULIĆ, A. 1989).

Az 1921-es és az 1931-es népszámlálások idején a szerbeket és a horvátokat együtt írták össze, úgy, hogy erre az időszakra nincsenek pontos adataink, hanem becsléseket kell használnunk. A második világháború előtt a horvátok száma 86 000-re volt tehető (MIRNIĆ, J. 1963), habár olyan adat is van, amely már 1931-ben 93 000 bácskai bunyevác-sokác horvátot említ (SEKULIĆ, A. 1989), de ez a szám eltúlzott. Az 1941. évi magyar összeírás 6497 horvátot és 49 095 bunyevácot jegyez, tehát összesen csak 55 000-et.

A második világháború után, mint ahogy a legtöbb bácskai etnikum, úgy a horvátok száma is növekedett az 1961. évi népszámlálásig, míg a rákövetkező három összeíráskor csökkent. A torzult biológiai struktúra és a természetes szaporodás csökkenése mellett, a horvátok fogyására hatott a külföldön való ún. ideiglenes munkavállalás is. Az utolsó előtti népszámlálás alkalmával megfigyelhető volt az, hogy a horvátok, bunyevácok és sokácok sok esetben „jugoszláv”-nak vallották magukat (KICOŠEV, S. 1990). Az 1981-es népszámlálás szerint Bácskában 9736 bunyevác élt (a lakosság 0,96%-a) főleg Szabadka (91,4%-uk) és Zombor (7,5%-uk) község településein. Ugyanezen összeírás csupán 195 sokácot talált (a népesség 0,02%-át), akiknek többsége Bács (82,6%) és Zombor (13,8%) község lakója volt.

Az 1981. évi népszámlálás alapján abszolút horvát etnikai többsége hét bácskai településnek volt: Szond, Béreg, Monostorszeg, Györgyén, Felsőtavankút, Alsótavankút és Mérges, míg öt település relatív horvát többségű volt (Kisbosznia, Hadikörs, Palona, Békova és Ónagyfény).

Az 1991-es népszámlálás újabb nagymérvű változást jelez a horvátoknál. Nagy részük – a polgárháborút megelőző politikai légkörben – már jobbnak látta újból bunyevácnak vallania magát. Így a horvátok száma drasztikusan lecsökkent, a bunyevácoké és a sokácoké pedig nőtt. Ugyanezen összeírás szerint abszolút horvát etnikai többségűnek csak Szond számított, míg hatban a horvátok abszolút többséget képviseltek (Palona, Györgyén, Ónagyfény, Kisbosznia, Békova és Béreg). Bunyevác abszolút etnikai többségű egy település (Felsőtavankút) volt, míg háromban (Mérges, Alsótavankút, Hadikörs) relatív többséggel rendelkeztek.

A *szlovákok* Bácska ötödik legnépesebb etnikai csoportja. Maximális (4,0%-os) részarányukat 1900-ban és 1948-ban érték el, amely 1991-ben 3,2%-ra csökkent. Számuk a század elejétől 1961-ig állandóan növekedett.

A szlovák Bácska lakossága 1900–1910 között alig észrevehetően gyarapodott, míg részarányuk 0,2%-kal csökkent. Ez részben arról tanúskodik, hogy a szlovákok is részt vettek a tengerentúlra irányuló kivándorlásban. Az 1921. évi népszámlálás a szlovákság számbeli növekedését valamivel nagyobb mértékűnek jegyezte, de arányuk továbbra is csökkent. Ez ismét az emigráció eredménye volt, ami viszont már az újonnan létrejött anyaországba irányulhatott. 1921-től 1931-ig a szlovák lakosság újabb szerény gyarapodást mutat. Részarányuk ismét kissé csökkent, ami migrációjuk negatív mérlegére enged következtetni. Becslések szerint a második világháború kezdetén mintegy 33 500 szlovák élt a Bácskában (KICOŠEV, S. 1987), mivel az 1941. évi magyar népszámlálás is 30 068 szlovák nemzetiségűt talált a térségben. A világháború alatt a bácskai szlovák lakosságnak nem voltak nagyobb veszteségei, így az 1948. évi népszámlálás a szlovákság abszolút számbeli és részaránybeli növekedését rögzítette.

Az 1953-as népszámlálás a szlovákok lélekszámának kis mértékű növekedését mutatja, de részaránybeli fogyásuk már jelentősebb. A bácskai szlovákok az 1961. évi népszámlálás idejére érték el népességük maximumát, azóta mind lélekszámuk, mind pedig arányuk állandóan csökken, amelynek oka mindenekelőtt a torzuló biológiai struktúra és a külföldi munkavállalás. A szlovákok nagyobb arányban nem vallották magukat jugoszlávnak (KICOŠEV, S. 1990). Az 1981. és 1991. évi népszámlálások szerint hét bácskai település (Kiszács, Bácsújfalú, Pincéd, Petróc, Dunagálos, Kölpény és Liliomos) volt szlovák abszolút többségű.

A *ruszinok* (rutének) a legkisebb bácskai etnikum. Arányuk a térség őslakosságán belül 1,5% (1900, 1921, 1991) és 2,2% (1948) között mozgott. Maximális lélekszámukat az 1961. évi népszámlálás regisztrálta.

1900 és 1910 között számuk és arányuk az egész bácskai népesség átlagát meghaladó mértékben nőtt, ami azt mutatja, hogy a ruszinok tömegesebben vettek részt az akkori nagy kivándorlásban. Az első világháború utáni népszámlálás (1921) a rutének kisebb lélekszámbeli gyarapodását, de részaránybeli csökkenését is jegyezte. 1921-től 1931-ig számuk és arányuk jelentősen növekedett. A becslések szerint a második világháború kitörése előtt Bácskában kb. 15 000 ruszin élt (MIRNIĆ, J. 1963). 1941-ben 13 306 lakos vallotta magát ruszin nemzetiségűnek. Az 1948-as jugoszláv népszámlálás hatalmas szám- és részaránybeli gyarapodásáról nyújtott adatokat (az 1931. évihez képest). Ez a bizonyítéka annak, hogy a rutének a második világháborút nagyobb veszteségek nélkül vészelték át. Az 1953-as népszámlálás már a ruszinok fogyását és

megoszlásbeli csökkenését regisztrálja, ennek okait pedig az akkori politikai viszonyokban kell keresnünk. A Szovjetunió és a Tájékoztató Iroda ugyanis ekkor fejtette ki a legnagyobb nyomást Jugoszláviára, és a ruszinokkal szemben meglehetősen ellenséges volt a helyi viszonyulás, így némileg kevesebben vallották magukat ruszinnak. A bácskai ruszin népesség 1961-ben érte el maximumát. Az 1971-es népszámlálás érezhető fogyást regisztrál lélekszámukban és részarányukban is, de ez annak a következménye, hogy az ukránok, mint külön összeírandó kategória elkülönítve is ki voltak mutatva, míg korábban ők is ruszinnak vallották magukat. Egyébként az 1961-es népszámlálás szerint Bácskában 3384 fő (a lakosság 0,3%-a) volt ukrán, a legtöbbjük (40%-uk) Kula és Verbász községében élt. Az 1981. évi népszámlálás a ruszinok szám- és részaránybeli enyhe fogyását jegyzi, ami a nem megfelelő biológiai struktúra következménye. Ez a folyamat az 1991-es népszámláláskor is folytatódott.

Az 1981. évi népszámlálás adatai szerint két település volt abszolút ruszin többségű: Bácskeresztúr és Kucora. Relatív rutén etnikai többségű település nem volt, de mint fontos központjukat meg kell említenünk Kulát és Sajkásszentgyörgyöt.

A 20. sz. folyamán ez a hat népcsoport volt Bácska legnagyobb lélekszámú etnikuma, de él itt még sok más nemzet és nemzeti kisebbség is, amelyek számuknál fogva jelentéktelenebbek és a táblázatokban az „egyéb” népcsoportok alá lettek besorolva. Az adatok hiánya miatt tanulmányozásuk nehézségekbe ütközik, mert a magyar statisztika az itt feldolgozott nemzetiségeken kívül csak a románokat tüntette fel a többitől elkülönítve. A háború után a crnagoraiak (montenegróiak), muszlimánok, macedónok, szlovének és mások jelentek meg a térségben, vagyis olyan népek, amelyek Bácskában azelőtt nem is éltek. Mégis ki kell az „egyéb” kategóriából emelni valakiket, akkor azok a *crnagoraiak* (montenegróiak), akik lélekszáma az 1981-es népszámlálás adatai szerint 36 226 fő volt (a lakosság 3,6%-a). Ekkor abszolút etnikai többségük volt Szeghegyen és Kiskéren, míg Verbászon, Torzsán és Veprődön relatív többséget képviseltek. Számuk 1991-re 37 592 főre növekedett. Abszolút etnikai többségben már csak egy településen (Szeghegyen) voltak, míg relatív crnagorai többségűnek három település (Kiskér, Torzsa és Veprőd) számított.

Az 1981. évi népszámlálás Bácskában 92 624 *jugoszlávot* regisztrál (a lakosság 9,2%-a), amivel e statisztikai csoport mennyiségét tekintve a harmadik helyet foglalta el, mindjárt a szerbek és a magyarok után. Érdekes, hogy az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a „jugoszlávok” száma is növekedett, ami valóban specifikus jelenség, mert a volt Jugoszlávia más térségeiben a növekvő nacionalizmus következtében számuk drasztikusan lecsökkent. Egy volt sokác településen (Monostorszeg) még relatív „jugoszláv” etnikai többséget is találtunk.

Összegzés

A természetes szaporodás és a lakosság migrációi voltak azok a tényezők, amelyek a 20. sz. folyamán alapvető módon befolyásolták a bácskai népesség számának változásait. Ezek a faktorok az elmúlt közel száz évben igen kiegyensúlyozatlanul hatottak, bizonyos időszakokban pedig kiegyenlítették egymás ellentétes előjelű hatását. A század elején a természetes szaporodás és a nagymértékű kivándorlás volt a terület népességszámának változását meghatározó faktorok között a legjelentősebb, de a negatív migrációs mérleg ellenére is nőtt a lakosság száma. Elnéptelenedés jellemzi viszont az első világháború időszakát, ami főként a háborús áldozatok és a természetes fogyás eredménye. A háborúk közötti időszakban a magasabb természetes szaporodás és a kiegyenlített migrációs mérleg újabb népességnövekedést eredményezett.

A második világháború következményei az előzőétől súlyosabbak voltak, amelyek a németek kitelepítésével és a lakosság egy részének fizikai megsemmisítésével jártak. A háború végét követően nagyarányú betelepedés indult meg az egész Jugoszlávia területéről, amivel pótolták az emberveszteséget, sőt még növelték is a lakosság számát. A háború utáni dekádokban a népességszám tovább gyarapodott, mindenekelőtt a természetes szaporulat és az alig ellenőrizhető bevándorlás következményeként. A vizsgált periódus végén csökkenni kezdett a természetes szaporodás, pedig az emigráció nagyobb mértékűvé vált az immigrációhoz képest. E folyamatok negatív következményeit az utolsó népszámlálás rögzítette, amikor – a további népszámlálás adataival ellentétben – első ízben csökkent Bácska népességének abszolút száma.

Az egyéb etnikumok lélekszámbeli változásai általában nem egyeznek az összlakosság számának alakulásával. Mivel a természetes szaporodás és a migrációs szaldó adataival nemzetiségek szerinti bontásban nem rendelkezünk, a változásokat csak vázlatosan követhetjük.

Az első világháborúig minden etnikum számbelileg gyarapodott, kivéve a németeket, ami főleg az Amerikába irányuló tömeges kivándorlásuknak volt az eredménye. Az első világháború utáni időszakban minden nemzetiség lélekszáma nő, kivéve a magyarokét, akik tömegesen vándoroltak ki. A két világháború közötti időszakban az etnikumok többségének lélekszáma ismét növekedésnek indult, csupán a németeké stagnált.

A második világháború után – amely leginkább a szerbeket és a németeket sújtotta – a németek szinte valamennyien elmenekültek, ill. kitelepítették őket a Bácskából. Helyükre szerb, crnagorai (montenegrói), horvát és más délszláv telepések érkeztek. A 60-as évektől kezdődően a természetes szaporodás visszaesett, ami a nem megfelelő korösszetétel miatt leginkább a magyarokat, szlovákokat és ruszinokat sújtotta. A 70-es évek közepén a migrációs mérleg mindinkább negatív értékeket mutatott. Az utolsó előtti tízéves népszámlálási periódusban (1971–1981) valamennyi etnikum részaránya csökkent, egyedül az „egyéb” kategóriába soroltak – mindenekelőtt a „jugoszlávok” – mutattak rendhagyó növekedést. Az utolsó népszámlálási dekádban (1981–1991) az új politikai helyzet miatt újból nőtt a szerbek és a „jugoszlávok” lélekszáma, még inkább a bunyevácoké, míg a többi nemzetiség demográfiai mutatói fogyást jeleznek – ami leginkább a horvátokra igaz.

A hajdani Jugoszlávia területén dúló háború szerencsére nem terjedt át az etnikailag heterogén népességű Vajdaságra, ami mindenekelőtt az itteni lakosság egymás iránti

toleranciájának és a több évszázados békés egymás mellett élés tudatosulásának köszönhető, ám bár a háború nagymértékben hatott a régió homogenizációja felé. Elsősorban azért, mert sok Boszniából és Horvátországból menekült szerb nyert itt otlatot, amelynek eredményeként megnőtt a szerbek lakosságon belüli részaránya. Továbbá az ENSZ által Jugoszlávia ellen bevezetett gazdasági szankciók nagy gazdasági krízist és elszegényedést eredményeztek. Ennek egyik hatásaként sok, a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyén a kivándorlásban találta meg a megoldást. A legtöbben a fiatal, hadköteles korú férfi lakosság és az értelmiség soraiból vándoroltak ki, amelyek eredményeként az amúgy is rossz biológiai, etnikai helyzet tovább romlott Bácska legtöbb nemzetiségének esetében. Ezzel eléggé veszélyeztetetté vált a régió további kiegyensúlyozott demográfiai fejlődése és Európa szerte közismert etnikai heterogenitása.

IRODALOM

Az 1900–1991. évi népszámlálások eredményei.

Arhiv Vojvodine, Fond agrarne reforme i kolonizacije (A Vajdaság Archívuma, Az agrárreform és a kolonizáció anyaga). – Sr. Karlovci.

BUKUROV, B. 1976. Spoljašnje migracije naroda Jugoslavije između dva svetska rata (Jugoszlávia népeinek külső migrációi a két világháború között). – Zbornik Matica srpska za prirodne nauke, broj 51, Novi Sad.

ČURČIĆ, S. 1979. Promene broja stanovnika Vojvodine tokom poslednjih sto godina (Vajdaság lakosságának számbeli változásai az utolsó száz évben). – Zbornik radova PMF-a 9, Novi Sad.

ĐURĐEV, B. 1986. Razvoj poljnih migracija u Vojvodini (A külső migrációk alakulása a Vajdaságban). – Zbornik MS za društvene nauke 80, Novi Sad.

ĐURIČIĆ, J. 1989. Stanovništvo Bačke (Bácska népessége). – PMF, Institut za geografiju, Novi Sad.

GAČEŠA, N. 1968. Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941 (Agrárreform és kolonizáció Bácskában 1918–1941). – Matica srpska, Novi Sad.

GAČEŠA, N. 1984. Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948 (Agrárreform és kolonizáció Jugoszláviában 1945–1948). – Matica srpska, Novi Sad.

JANKULOV, B. 1961. Pregled kolonizacije Vojvodine u 18. i 19. veku (A Vajdaság kolonizációjának áttekintése a 18. és 19. században). – Matica srpska, Novi Sad.

KICOŠEV, S. 1987. Socio-demografske i geografske karakteristike slovačke narodnosti u Vojvodini (A szlovák nemzetiség szocio-demográfiai és földrajzi jellemzői a Vajdaságban). – Magistarski rad u rukopisu, Fakultet za geografiju i prostorno planiranje, Beograd.

KICOŠEV, S. 1990. Neki aspekti popisne kategorije Jugoslovena u SAP Vojvodini (A „jugoszlávok”, mint népszámlálási kategória, néhány jellemzője). – Zbornik radova Instituta za geografiju broj 20, Novi Sad.

KICOŠEV, S. 1991. Geografske i demografske karakteristike rumunske narodnosti u APV (A román nemzetiség földrajzi és demográfiai jellemzői a Vajdaság Autonóm Tartományban). – Institut za geografiju PMF-a, Novi Sad.

MESAROŠ, Š. 1981. Položaj Madara u Vojvodini 1918–1929 (A magyarság helyzete a Vajdaságban 1918 és 1929 között). – Matica srpska, Novi Sad.

- MESAROS, Š. 1989. Madari u Vojvodini 1929–1941 (Magyarok a Vajdaságban 1929 és 1941 között). – Matica srpska, Novi Sad.
- MIRNIĆ, J. 1963. Sistem fašističke okupacije u Bačkoj i Baranji (A fasiszta megszállók berendezkedése Bácskában és Baranyában). – Zbornik MS za društvene nauke 35, Novi Sad.
- MIRNIĆ, J. 1967. Denacionalizatorska politika mađjarskog okupatora u jugoslovenskim zemljama 1941 (A magyar megszállók elnemzetiesítenítő politikája Jugoszláviában 1941-ben). – Godišnjak Filozofskog fakulteta, knjiga X, Novi Sad.
- MIRNIĆ, J. 1974. Nemci u Bačkoj u drugom svetskom ratu (Németek Bácskában a második világháború alatt). – Matica srpska, Novi Sad.
- MITROVIĆ, A. 1975. Razgraničenje Jugoslavije sa Madarskom i Rumunijom 1919–1920 (Jugoszlávi határának kijelölése Magyarország és Románia felé [1919–1920]). – Matica srpska, Novi Sad.
- POPOVIĆ, D. 1952. Srbi u Bačkoj do kraja 18. veka (Szerbek Bácskában a 18. század végéig). – SANU, Beograd.
- RAKIĆ, L. 1981. Iseljavanje iz Vojvodine krajem 19. i početkom 20. veka (A 19. század végi és a 20. század eleji kivándorlások Vajdaságból). – Zbornik Matice srpska za istoriju 23, Novi Sad.
- Saopštenja o zločinu okupatora i njihovih pomagača 1941–1944 (Vallomások a megszállók és segítők gaztetteiről, 1941–1944). – 1946 knjiga 1: Bačka i Baranja, Novi Sad.
- SEKULIĆ, A. 1989. Bački Bunjevci i Šokci (A bácskai bunyevácok és sokácok). – Školska knjiga, Zagreb.
- ZSRŠ, 1957. Zavod za statistiku Republike Srbije: Prirodno kretanje stanovništva Srbije od 1863 do 1954 (Szerbia lakosságának természetes változásai 1863 és 1954 között). – Beograd.
- ŽERJAVIĆ, V. 1989. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu (Jugoszlávia lakosságának veszteségei a második világháború alatt). – Jugoslovensko viktimološko društvo, Zagreb.

A szövegben szereplő magyar településnevek szerb megfelelői

Alsótavankút	Donji Tavankut	Hadikörs	Mišičevo
Apatin	Apatin	Hódság	Odžaci
Bács	Bač	Kavilló	Kavilo
Bácskeresztúr	Ruski Krstur	Kerény	Kljajičevo
Bácsordas	Karavukovo	Kisbosznia	Mala Bosna
Bácspalánka	Bačka Palanka	Kishomok	Mali Pesak
Bácsszentiván	Prigrevica	Kiskér	Bačko Dobro Polje
Bácsújfalú	Selenča	Kiszács	Kisač
Békova	Bikovo	Kölpény	Kulpin
Béreg	Bački Breg	Kucora	Kucura
Bulkeszi	Maglič	Kula	Kula
Cservenka	Crvenka	Küllöd	Kolut
Dunabölkény	Mladenovo	Liliomos	Lalić
Dunacséb	Čelarevo	Meggyes	Višnjicevo
Dunagálos	Gložan	Mérges	Ljutovo
Felsőtavankút	Gornji Tavankut	Militics	Srpski Miletić

Futak	Futog	Monostorszeg	Bački Monoštor
Gádor	Gakovo	Óbecse	Bečej
Györgyén	Đjurdjin	Ónagyfény	Stari Žednik
Órszállás	Stanišić	Szivác	Sivac
Palona	Plavna	Szond	Sonta
Paripás	Ratkovo	Tiszaistvánfalva	Bački Jarak
Petróc	Backi Petrovac	Tiszakálmánfalva	Budisava
Pincéd	Pivnice	Topolya	Bačka Topola
Sajkásszentgyörgy	Đjurdjevo	Torzsa	Savino Selo
Szabadka	Subotica	Újvidék	Novi Sad
Szeghegy	Lovćenac	Veprőd	Kruščić
Szentfűlöp	Bački Gračac	Verbász	Vrbas
Széppliget	Gajdobra	Zenta	Senta
Szilberek	Backi Brestovac	Zombor	Sombor

THE CHANGE OF THE POPULATION NUMBER AND ETHNIC STRUCTURE IN BACKA IN THE 20TH CENTURY

by *S. Kicošev*

S u m m a r y

The number of the population of Backa has always been on the increase during the 20th century, except for the last period. The influence of natural increase of inhabitants and migration differences on the population number has been variable. As an important factor of the change of the population number during the war time there were physical destructions of the population as well. During both World Wars a depopulation process was taken place.

The number of the Serbs in this period was almost always on the increase, while the number of the Germans was on the decrease, except for one period. The number of the Hungarians, Croats, Slovaks and the Ruthens is variable. The Germans escaped and were completely deported from Backa after the Second World War. In the last decade the number of all large ethnic groups, except the Serbs, was depopulated while only the number of the category known in the depopulation register as „Yugoslavs” is on the increase.

Translated by the author